

НАКОНЕЧНА (ГОЩІЦЬКА) ТЕТЯНА

кандидатка історичних наук, наукова співробітниця відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України (Львів, Україна). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8596-8974>

NAKONECHNA (HOSHCHITSKA) TETIANA

a Ph.D. in History, a research fellow at the Historical Ethnology Department of the Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Lviv, Ukraine). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8596-8974>

Бібліографічний опис:

Наконечна (Гощіцька), Т. (2023) [Рецензія] Серебрякова О. Шлюбні ворожіння в календарній обрядовості українців. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2022. 247 с. з іл. *Народна творчість та етнологія*, 1 (397), 109–111.

Nakonechna (Hoshchitska), T. (2023) [Review] Serebriakova O. Marriage Divinations in the Calendar Rites of Ukrainians. Lviv: Institute of Ethnology of the NAS of Ukraine, 2022, 247 pp.: ill. *Folk Art and Ethnology*, 1 (397), 109–111.

Вивчення самобутності національної культури в усьому багатоманітті її проявів – актуальна проблема сучасної гуманітаристики загалом та етнології зокрема. У цьому контексті надзвичайно цікавим видається те, як у процесі пізнання довколишнього світу, у намаганні зрозуміти й пояснити суть природних явищ людина здавна старалася також зазирнути у власне майбутнє та передбачити свої успіхи й невдачі.

Обрядова культура українців являє собою складне, багатоаспектне явище, що містить чимало архаїчних рис, які своїми витокami часто сягають дохристиянських часів. Дослідження в цій сфері, зважаючи на її значний потенціал, успішно реалізуються в багатьох наукових осередках. Проте є певні лакуни, які ще належить заповнити. Однією з них досі були різноманітні мантичні практики, що їх дослідники минулого фіксували доволі побіжно, часто не надаючи їм великого значення. А втім, шлюбні ворожіння, які побутували в українців, відрізнялися різноманітністю варіантів, стійким та тривалим побутуванням і є цікавими для глибшого розуміння обрядової культури, її символіки й реліктів архаїчної міфо-ритуальної традиції. У контексті сказаного на особливу увагу заслуговує результат багатолітніх наукових пошуків Олени Серебрякової, утілений в монографічному дослідженні «Шлюбні ворожіння в календарній обрядовості українців».

Авторці вдалося не тільки розкрити надзвичайно колоритну картину застосування різноманітних мантичних практик українців, а й простежити динаміку їх побутування і трансформацій, з'ясувати обрядовий контекст їхнього функціонування, показати тематичне різноманіття прийомів ворожіння, детально дослідити їх локальні особливості в широкому

ареальному й порівняльному контекстах. Усе це стало можливим завдяки залученню багатого джерельного матеріалу, передусім власних польових записів із 188 населених пунктів низки районів Західної і Центральної України. Також бачимо широке залучення неопублікованих матеріалів із рукописних фондів архівів Інституту народознавства, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України та Львівського національного університету ім. І. Франка. Використано також значний пласт різноманітних розвідок учених другої половини XIX – першої половини XX ст.

Специфіка дослідницьких завдань та розмаїтий джерельний матеріал визначили структуру монографії, що містить 15 розділів. Розглянуто способи ворожіння з предметами, вибраними навмання; із записками; із лічкою кілків тину; із взуттям; із годуванням домашніх тварин; із тлумаченням різних звуків та підслуховуванням чужих розмов; із гілками; дивінації з дровами; з воском та восковими виробами; мантичні практики з насінням; угадування майбутнього за поведінкою домашніх тварин і птахів; передбачення долі за «віщою» зустріччю; мантичні обрядодії з вінками; вгадування майбутнього за допомогою викликання «віщого» сну. Власне, це вперше у вітчизняній науці ми бачимо такий послідовний і повний виклад усього спектру шлюбних ворожінь.

З-поміж досліджених дивінацій дуже давніми й архаїчними, як ми побачили, були насамперед календарні клеромантичні ворожіння, побутування яких засвідчено ще в античних і середньовічних джерелах. Прикметно, що в такий спосіб в Україні ворожили як хлопці, так і дівчата, використовуючи найрізноманітніші предмети (решета, нові горщики, сміття, взуття, перстені тощо). Цікаво, що так часто ворожили десь за межами «обжитого простору»: на річці, дорозі, у занедбаному будинку (імовірно, для того, щоб отримати більш «достовірну інформацію» від потойбічних сил). Давнім способом шлюбних дивінацій були також ворожіння з кілками плоту, які потрібно було певним чином відраховувати. Окрім широкого побутування в українців, дослідниця простежила їхні відповідники в календарній обрядовості багатьох інших етносів. Досить колоритним був спосіб гадання з насінням конопель. Так ворожили в десятках варіацій у різних регіонах України, приурочуючи це до свят зимового календарного циклу. На основі багатолітніх теренових пошуків авторка зафіксувала такі неординарні його варіанти, як засівання зерна з колосків, що були вкрадені з хати-«пустки», чи спосіб, у якому зерно на якийсь час зав'язували в сорочку, потім сипали його на попіл, примовляли певну формулу, вибирали з попелу дві зернини, пускали їх на воду і спостерігали за їхнім плином. Одним із найбільш поширених і, на думку респондентів, найточніших ворожінь були також гадання з ритуальним печивом. Ці мантичні практики відомі з античних часів і на наших теренах доволі стійко побутували ще в першій половині XX ст. Дослідниця зафіксувала такі архаїчні їх варіанти з використанням «німої» води, ритуально викраденого борошна, підвішування «віщого» печива до хатнього сволака, зав'язування «віщому» собаці очей тощо. Знаходимо й детальний опис способів ворожіння з тлумаченням різних звуків. Особливо цікавими є зафіксовані випадки, коли, вірогідно, для більш достовірного гадання хлопці й дівчата виходили на вершину найближчої гори. Адже саме вони в традиційних суспільствах здавна сприймалися як місця ймовірних «контактів» із потойбічними силами. Також досліджено цікавий пласт шлюбних ворожінь із запитуванням імені в першого зустрічного. Зокрема, наведено архаїчний варіант, коли ім'я запитували в жебраків, що традиційно сприймалися як свого роду «посланці» з потойбічного світу. Авторка вичерпно розглянула й ворожіння зі зрізаними гілками різноманітної садовини, які розміщували у традиційних маркованих локусах (піч, вікно) і спостерігали, чи вони розквітнуть до певного свята (здебільшого до Різдва Христового). У цьому випадку бачимо використання в шлюбних дивінаціях також медіативної функції, якою традиційний світогляд наділяв дерево. Ґрунтовно роз-

глянуто архаїчний тип ворожінь із виливанням розтопленого воску у воду й розгляданням отриманих фігурок. Дослідниця багато уваги приділила й детальному розгляду ворожінь із вінками. Наведено чимало локальних варіантів із пусканням вінків на воду та спогляданням за їхнім плином. Довідуємося також про рідкісні способи дивінацій, коли вінки клали на дах хати чи підвішували на дерево, а наступного ранку, «доки пташка не заспіває», їх знімали та оглядали. За кольором людського волосся чи шерсті тварини, що за них зачепилися, робили висновки про зовнішність майбутнього судженого.

У всьому вищенаведеному матеріалі вражає стійкість зафіксованої традиції, адже більшість цих способів ворожіння або ще добре пам'ятають респонденти, або молодше покоління практикує їх і в наш час. На давність цієї традиції вказує і значна кількість локальних варіантів одних і тих самих дивінацій, однакова функційність та аналогічні мотивації цих дій, ретельно зафіксованих дослідницею у досить широкому ареалі.

Привертає увагу прискіплива увага авторки до ілюстрування досліджуваного матеріалу. Загалом було дібрано понад пів сотні ілюстрацій, на яких ми бачимо різноманітні способи традиційного ворожіння, що для робіт, присвячених різним аспектам традиційної обрядової культури, часто є рідкістю.

Книга Олени Серебрякової «Шлюбні ворожіння в календарній обрядовості українців» як вагоме джерело різноманітної інформації про традиційні мантичні практики українців буде корисною та цікавою не лише для фахівців, а й для широкого загалу, який цікавиться народною культурою українців. Сподіваємось, що її вихід активізує дослідження цього колоритного й місткого явища етнічного буття українців.